

критериальних моделей, соответствующих различным факторам – коммуникативным, интеллектуально-логическим, модально-оценочным.

Література

1. Алгоритмы и программы восстановления зависимостей // Ред. В. И. Вапника. - М.: Наука, 1984. - 815 с.
2. Королева Т.М. Интонация модальности в звучащей речи. – Киев: Высшая школа, 1989. - 147 с.

КОМП'ЮТЕРНА ЛЕКСИКОГРАФІЯ

*Д. Калинчук**

Київський національний лінгвістичний університет (Київ)
УДК 81'374.33

ПРОБЛЕМИ ПЕРЕКЛАДУ ПРИ УКЛАДАННІ НАВЧАЛЬНОГО ІТАЛІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОГО СЛОВНИКА

Composing learner's dictionary has many difficulties of translation. Hence, not only the lexicographical principles should be used but also the rules of translation.

У сучасному суспільстві дедалі більше зростає потреба у вивченні іноземних мов. Оскільки міжнародні зв'язки стрімко розвиваються, то й потреба у розумінні іноземних, особливо рідкісних мов, збільшується з року в рік. З огляду на ці обставини кількість людей, що вивчають іноземну мову, зростає, а, отже, зростає й попит на навчальну лексикографічну літературу. На сучасному етапі на ринку книжкової продукції пропонується широкий спектр різних підручників, самовчителів та словників, і звичайним споживачам, що не розуміються на методиках викладання іноземних мов дуже легко розгубитись у виборі.

Отже, на що в першу чергу звертає увагу звичайний покупець обираючи той чи інший підручник чи словник? Якщо йдеться про словник, то в першу чергу ми звертаємо увагу на кількість слів та на склад словникової статті. Та, на жаль, ми вважаємо, що чим більше слів в словнику – тим він кращий. Насправді це не завжди так.

На кожному рівні навчання ми вивчаємо та використовуємо певний обсяг лексики, який називається „лексичним мінімумом”. Отже, у студента чи учня, на початковому етапі вивчення мови, при користуванні перекладним словником, виникатимуть певні проблеми, а саме труднощі щодо вибору того чи іншого значення слова, якщо воно багатозначне, чи якщо воно має різні морфологічні характеристики, або є омонімом.

Отже, яке рішення цієї проблеми можна запропонувати? Для уникнення цих проблем та спрощення навчального процесу необхідні навчальні словники. Таким чином виникають наступні питання :

Що таке навчальні словники?

В чому полягають відмінності навчальних словників від перекладних словників?

В чому полягають принципи укладання таких словників?

Відповідаючи на перше запитання варто ще раз нагадати, що на кожному етапі вивчення мови учні використовують певний обсяг лексики, який називається „лексичний мінімум”. Візьмемо за приклад перший етап вивчення мови, а саме перший рік навчання, скажімо, у вищих навчальних закладах. За перший рік студент має вивчити приблизно дві – дві з половиною тисячі слів, а загалом при вивченні має користуватися приблизно трьома тисячами слів. Причому бажано не виходити за рамки цього лексичного мінімуму, щоб не перенавантажувати студента. На першому етапі навчання студент ще не володіє мовою достатньо для того, щоб відчувати її та орієнтуватися при виборі одного із значень полісемічного слова. Якщо при опрацюванні текстів чи при перекладі учень користується словником, який наводить максимум значень, то він може розгубитись при виборі потрібного йому значення. На відміну від перекладного навчального словника має

* © Д.Калинчук, 2006

наводити лише ті значення, які є необхідними для певного рівня навчання. До того ж словникова стаття має бути не переваженою прикладами сполучуваності слів.

Враховуючи вищесказане можна дати наступне визначення: навчальний словник – це словник, реєстр якого складається з найбільш уживаних слів певного етапу вивчення мови. До кожного етапу вивчення мови має бути свій навчальний словник, реєстр та структура словникової статті якого мають враховувати всі особливості навчальної програми даного рівня навчання. Щодо відмінностей між навчальним та перекладним словником то вони полягають в наступному:

Перекладні словники мають за мету навести максимальну кількість значень слова та прикладів сполучуваності слів, щоб користувач мав можливість сформувати повне уявлення про морфологічні та семантичні якості цього слова. Такі словники підходять для тих, хто має достатній обсяг знань, щоб орієнтуватися при виборі значення полісемічного слова.

Навчальні ж словники першого рівня мають за мету ознайомити користувача лише з найголовнішими, або скажімо з найбільш уживаними словами та їх значеннями. Словники другого рівня наведуть більше слів, значень та прикладів. Словники третього рівня матимуть ще більший реєстр та ще більше значень та ілюстрацій до кожного значення слова, і так далі. Кожен рівень навчального словника міститиме лексику відповідну до рівня вивчення мови. Наприклад, словник п'ятого рівня матиме в реєстрі велику кількість суспільно-політичної, економічної лексики та технічних термінів і до того ж в словникових статтях буде наведено якомога більше значень слова.

При укладанні італійсько-українського та українсько-італійського словника автори керувалися такими принципами:

1) Реєстр слів відбирається за аналізом підручників, навчальних програм та частотних словників. Для першого рівня беруться дві з половиною – три тисячі найчастотніших слів. Для другого рівня буде відібрано від чотирьох до шести тисяч найбільш уживаних слів.

Для першого рівня буде достатньо декілька найбільш уживаних значень, з кожним рівнем зростатиме й кількість значень та прикладів. Всі приклади мають бути наведені у всіх словникових статтях до слів, які використані у цих прикладах. Розглянемо такий приклад: „Ми повернемося дуже швидко.” У цьому реченні використані наступні слова: „ми”, „повернемося”, „дуже”, „швидко”. Це означає, що речення „Ми повернемося дуже швидко.” має бути наведене як приклад до займенника „ми”, дієслова „повертатись”, прислівників „дуже” та „швидко”.

При створенні української частини укладач не добирає реєстр слів згідно з їх частотністю в українській мові, а бере кожне українське слово, що було наведено як варіант перекладу італійського реєстрового слова. Враховуючи те, що найчастотніші слова, як звичай, то в українській частині реєстрових слів буде в декілька разів більше.

Проблеми перекладу можна умовно поділити на дві групи:

1. Проблеми „багатофункціональності” італійської лексики.

2. Проблеми, що стосуються аспекту перекладності та неперекладності.

Що саме називається „багатофункціональністю” лексики? Лексична система італійської мови дуже багата, її можливості є певною мірою „неосяжними”. Перш за все варто зазначити, що одне й те саме слово в італійській мові може одночасно належати до різних граматичних категорій. Як, наприклад слово **torzare**:

torzare *vi* *verrami* *torneremo molto presto.* = *Ми повернемося дуже швидко.*

torzare *vt* {*віддавати щось комусь*} *povertami: Gli ho prestato la macchina e non me l'ha ancora tornata.* = *Я позичив йому машину, а він мені її ще й досі не повернув.*

Залежно від того чи є дієслово перехідним чи неперехідним воно буде використовуватись з прислівником або без нього, також від цього фактора залежить те, з яким допоміжним дієсловом воно буде використовуватись. Крім того категорія перехідності та неперехідності має значний вплив на семантичне значення слова. Це є абсолютно зрозумілим для того хто вивчає італійську мову вже не перший рік, а от для початківців це може бути або ще невідомим, або ж не досить зрозумілим. У такому випадку завданням лексикографа є створення якомога більш прозорої словарної статті.

Доволі-таки часто зустрічаються й омоніми. Деякі з них можуть бути одночасно декількома частинами мови. Як, наприклад, слово **quanto**:

quanto *agg* *скільки: Quanta gente!* = *Скільки людей!;* *Quanti quaderni hai?* = *Скільки у тебе зошитів?;* *Quanti amici hai chiamato?* = *Скільки друзів ти покликав?*

quanto² *pron* 1. скільки: *Quanto Le devo?* = Скільки я Вам винен?; *Quanto chiede per questo libro?* = Скільки він просить за цю книгу?; *Devo comprare del pane, ma non so quanto mi serve.* = Я повинен купити хліба, але не знаю скільки мені потрібно. 2. все що: *No fatto quanto potevo.* = Я зробив все, що міг; *Voglio essere sincero e quindi ti dico quanto penso.* = Я хочу бути відвертим, а отже я скажу тобі все, що думаю.

quanto³ *avv* настільки; як: *Quanto sono contenta di vederti!* = Як я рада бачити тебе!; *Nemmeno posso immaginare quanto è difficile.* = Навіть не можу уявити наскільки це важко.

Таке часто трапляється зі службовими частинами мови, до того ж в італійській мові прикметники та займенники, а іноді й прислівники, мають ідентичні форми і розрізняються лише за функціями, які виконують в реченні. Якщо ж слово є багатозначним, а такими є більшість найчастотніших слів слів, і всі значення є доволі поширеними, то доводиться наводити усі варіанти перекладу. Наприклад:

provare *vt* 1. пробувати: *provare un piatto* = спробувати страву; *rovare di essere sereno* = спробувати бути спокійним. 2. приміряти: *provare un vestito* = приміряти сукню/костюм; *provare le scarpe* = приміряти черевики; 3. випробовувати: *provare una macchina prima di comprarla* = випробувати машину перш ніж купити її. 4. відчувати: *provare amore (odio)* = відчувати кохання (ненависть)/кохати (ненавидіти).

Стосовно аспекту перекладу при укладанні словників, то тут автор має враховувати, що скоріш за все, користувач не знає правил та принципів перекладу, а особливо вирішення проблеми перекладності та неперекладності. Якщо ж учень побачить невідповідність структури речення перекладу до речення оригіналу він може бути збентеженим. Таким чином, укладач словника має знайти настільки коректний еквівалент, наскільки це можливо, оскільки від нього залежить не просто якість перекладу та його адекватність, а розуміння учнем чи студентом, який в першу чергу має зрозуміти та відчувати мову.

Розглянемо ретельніше, які саме розбіжності в мовах можуть створювати вищезазначені проблеми. По-перше варто зазначити, що на відміну від української мови, що являється синтетичною, італійська мова – аналітична, і тому, наприклад, не всі прикметники з української мови будуть перекладатись на італійську одним словом. З іншого боку, враховуючи те, що більшість прикметників в італійській мові виражені діеприкетником минулого часу, а в українській мові, як відомо, не від усіх дієслів можна утворити діеприкетник, то не завжди італійський прикметник буде перекладено одним словом на українську. Розглянемо такий приклад:

campagna *f* село, сільська місцевість: *abitare/vivere in campagna* = жити в селі/за містом; *andare in campagna* = поїхати в село/за місто; *di campagna* = сільський

Нас цікавить один з прикладів наведених до слова „campagna”, тобто, село, а саме прийменниковий зворот „di campagna”, де „di” – це прийменник, а „campagna” – іменник. У даному випадку зворот перекладається одним словом, до того ж прикметником. Враховуючи те, що слово „campagna” – це іменник і варіанти його перекладу також є іменниками, а в українській мові прикметник „сільський” є незалежною частиною мови, автор має зробити окрему статтю для цього слова. Тому, що користувач шукатиме саме прикметник „сільський”, а не іменник „село” і як приклад до нього „сільський”:

село ім **campagna**: *жити в селі/за містом* = *abitare/vivere in campagna*; *поїхати в село/за місто* = *andare in campagna*; сільський *f di campagna*; сільська місцевість = **campagna**

Наведемо інший приклад: **pomeriggio** *m* час після обіду: *domani pomeriggio* = завтра після обіду.

У цьому випадку одне слово перекладається цілим словосполученням. При укладанні українсько-італійського словника автор має виділити головне слово в словосполученні та створити статтю для нього, тобто це слово „час”, але також може бути й слово „обід”. Словосполучення, що є варіантом перекладу італійського слова має не загубитись, і тому ми використаємо його як приклад до статті до слова „обід”. Ми не можемо вказати цей приклад у статті до слова „час” оскільки при перекладі словосполучення „час після обіду” слово „час” опускається.

обід ім **pranzo**: *час обідати* = *è ora di pranzo*; *запросити на обід* = *invitare a pranzo* *завтра після обіду* = *domani pomeriggio*

Таким чином, існує чимало конструкцій, що не мають адекватних відповідників у мові перекладу. До того ж не всі частини мови мають ідентичні форми в двох різних

мовах, а з вищенаведених прикладів стає зрозумілим, що така, на перший погляд, лексикографічна робота, як укладання словника дуже тісно переплітається з основами та правилами перекладу.

Література

1. Зорько Г. Ф., Майзель Б. Н., Скворцова Н. А. Большой русско-итальянский словарь. 3-е издание стереотипное. – М.: Издательство Русский Язык, 1999. – 1018 с.
2. Ковалев В. Ф. Итальянско-русский и Русско-итальянский словарь. 2-е издание, стереотипное. – М.: Русский Язык Медиа, 2005. – X, 1077 с.
3. Корунець І. В. Теорія і практика перекладу (аспектний переклад). Підручник. – Вінниця: Нова Книга, 2003. – 448 с.
4. Перебийніс В. І. Лексикографічне забезпечення навчального процесу з іноземної мови // Вісник Київського лінгвістичного університету. Київ, 1999. – Серія Філологія, Том 2, №1. – 233 с.

О. Лазарева*
УДК 81'374.33

ПРО МОЖЛИВІСТЬ АВТОМАТИЧНОГО УКЛАДАННЯ ТЕРМІНОЛОГІЧНИХ СЛОВНИКІВ ЗА ФАХОВИМИ ТЕКСТАМИ

The paper suggests an approach to creation of the vocabulary of terminological dictionaries. Word combinations of definite grammar structures being automatically extracted from the texts of some domain and arranged in a frequency list may constitute the basis for a terminological dictionary. The obtained vocabulary will be excessive and should be edited by an expert.

Термінологічний вибух як одна з проблем інформаційного сьогодення викликає необхідність пошуку шляхів інтенсифікації та інтелектуалізації процесів укладання та оновлення словників різного призначення. Це й паперові фахові та тлумачні словники, й словники, що використовуються в автоматизованих інформаційних системах (класифікатори, рубрикатори, інформаційно-пошукові тезауруси). Традиційно такі словники склалися фахівцями з предметної галузі, можливо у співпраці з лінгвістами, на основі аналізу цілої колекції документів з заданої тематики. І цілком очевидно, що сам процес накопичення масиву лексичних одиниць був і лишається дуже трудомісткою операцією. Крім того, зважаючи на стрімкий розвиток практично всіх галузей науки й техніки, з одного боку, і доволі довгий процес підготовки чи модернізації словників, з іншого, такі словники завжди відстають за складом лексики від поточного стану галузі, тобто не відповідають вимогам повноти.

Всі ці проблеми склали підставу для пошуку методики автоматизації первинного накопичення бази термінологічних одиниць окремої предметної галузі. Основоположним принципом такої методики є припущення (і наша глибока впевненість), що необхідним і достатнім джерелом термінологічної лексики є фахові тексти, тобто достатньо великий масив таких текстів може практично повністю покривати лексичний і термінологічний склад певної тематичної підмови. Другим важливим принципом методики є припущення, що потенційно будь-яке іменне словосполучення може бути терміном або може містити термін. Отже, для вирішення поставленої задачі формування лексичного складу термінологічного словника необхідно розробити методи, які б дозволяли автоматизувати процес виділення з текстів таких іменних словосполучень, структура яких відповідає структурі термінологічних одиниць. Сформований таким чином словник, безперечно, буде надмірним і буде потребувати постредагування. Однак, трудовитрати, пов'язані з постредагуванням, будуть несумірно меншими за трудомісткість формування такого словника традиційними методами. Точне визначення обсягу корпусу текстів, необхідних для складання словників, представляє окрему задачу і не розглядається в цій роботі. Однак приблизну оцінку можна зробити емпірично, а саме – в процесі створення словника спостерігати за швидкістю його зростання. Якщо надходження нових слів або словосполучень практично припиняється, тобто відсоток нових надходжень відносно, наприклад, загальної кількості слів у тексті складає менше деякого досить малого значення, то поповнення словника можна припинити.

Перш за все визначимось, які словосполучення ми будемо шукати в текстах. Дослідники термінології [4] виділяють досить багато синтаксичних структур термінів, які

* © О. Лазарева, 2006